

След това по убедителен марксистически начин той анализира базисните промени и сложните взаимоотношения в надръсочните явления, които ги съпътствуват, и доказва, че романсите са продукт на „непрекъснатото увеличаващата се пукнатина в социалната структура, появила се още в годините на царуването на кралица Елизабет и бързо водеща към гражданската война“, на растящите антагонистични противоречия между аристокрацията и буржоазия (вж. с. 12). Появата на романсите е обяснена като загуба на по-широката народна насоченост на драмата, като израз на налагащия се вкус на аристокрацията. При проф. М. Минков това не е една опростенчески изведена формула, а научно обяснение, което се основава на комплекс от причини и следствия.

По-нататък авторът разглежда светоусещането, темите и художествените структури, които са характерни за новия драматичен жанр. Той показва как акцентът, поставен по-рано върху проблемите и героите, се премества върху атмосферата и общия емоционален ефект. В края на този раздел проф. Минков сравнява романсите на Шекспир с романсите на Боумънт и Флетчър и установява някои съществени различия. Той заключава, че „каквото и да е привлякло Шекспир към романсите, то не може да бъде обяснено със загубата на интерес към човека или драмата“ (вж. с. 20).

Останалите четири глави са посветени на романсите, които Шекспир написва през последния период на своето творчество: „Перикъл“, „Димбелин“, „Зимна приказка“ и „Бурята“. Всяка една от тях представлява подробен анализ на съответната творба. Характерът на романсите определя и подхода на автора. Проф. Минков се съсредоточава върху онова, което е най-важно в тях — сюжетната линия и нейната постройка, но той непрекъснато изследва и останалите елементи — идеи, герои и тяхната мотивираност, стилистични особености и техния ефект, атмосфера и др. По такъв начин се получава ясна представа за относителната стойност на различните нива на романсите.

И в тази си книга проф. М. Минков показва своите изключителни качества на литературен изследовател — качества, познати ни от всички негови предшествувачи трудове. Отново проличават неговите огромни познания не само на условията на епохата, на нейните театрални и културни условия, на цялото творчество на Шекспир и на неговите съвременници и предшественици, но така също и на европейската литература от онова време, на литературата на древността, и по-специално — на литературата на александрийския период, който е оказал влияние върху авторите на романи. Проф. Минков непрекъснато търси и намира необходимите връзки в този сложен контекст от фактори и в резултат на това успява да предаде релефно картината на идейната и художествената същност на изследваните произведения и да определи какво е типично Шекспировото в тях. Но не само неговата огромна ерудиция му помага да постигне това

Проф. Минков е трезв и непредубеден изследовател, което му дава възможност да определи точно не само творческите постижения на Шекспир, но и неговите недостатъци. В това отношение той се различава рязко от мнозинството шекспиреведи, които, заслени от величието на драматурга, се превръщат в идолопоклонници и виждат успехи дори и в неуспешните моменти в Шекспировите произведения, или се мъчат да ги обяснят по най-благоприятния за него начин. Така че често създават грешни или непълни представи за произведенията на драматурга. От друга страна, проф. Минков е литературовед със завиден художествен вкус, което прави неговите анализи и оценки още по-убедителни. В резултат на всичко това човек остава с впечатление, че в неговата книга е казана последната дума за романсите на Шекспир.

Трудът на проф. Минков е адресиран главно към ученице-шекспиреведи, което определя и редица негови особености — повдигането и решаването на редица специални въпроси, непрекъснатото установяване на връзки в различни посоки в хода на изложението, избягването на повтарянето на неща, известни на специалистите. Това го прави мъчен за средния читател, който иска да се запознае с проблемите на Шекспировото изкуство през последния период на неговото творческо развитие. Но човек не може да вини за това видния наш шекспиревед. Своите задължения към нашата културна общественост той изпълни с увода към преведените от Валери Петров трагикомедии и романи от Шекспир, излезли през 1976 г.

В заключение е необходимо да се отбележи, че трудът на проф. М. Минков не само разкрива същността на романсите на Шекспир и коригира някои от съществуващите неправилни тълкувания; той изяснява също и някои по-широки проблеми, като проблема за развитието на Шекспир, за прехода на ренесансовата драма към барока и др.

„Неща свръхестествени и необясними. Романистите на Шекспир“ от покойния проф. Марко Минков ще обогати световната шекспиреведска литература и ще издигне още повече престижа на нашата родина. Да се надяваме, че хората, от които зависи това, ще направят всичко възможно книгата да достигне до колкото се може повече шекспиреведски центрове по света.

Владимир Филипов

„ТЕОДОР ТРАЯНОВ, НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“. С., Изд. на БАН, 1987. 234 с.

Пътят за създаването на сборници като „Теодор Траянов. Нови изследвания“ е добре познат — кръгла годишнина, разгласа и намиране на авторите на докладите, месец или месеци ровене из старата периодика и издаване. После шепя обикновено млади литератори,

приютени в хотела на поредния провинциален град, тревогата за смисъла и ефекта от собствените усилия, сгушеното в колоните на печата съобщение за юбилейната сесия за писателя Х. И накрая — накрая всъщност се оказва, че е направена нова крачка или нов принос към изследването на творчеството на съдия този писател. И това не е извадка от някой огдушително самолюбиващ се отчет, а истината. Защото шепата хора са донесли в града и в литературата своите няколко страници с непознат, нов прочит на писателя, съизмерили са го с критерия на времето, подирили са как по новому изглежда мястото му в литературата. Тези страници, допълвани и дописвани, се събират в общия документ за новата крачка в литературознанието, в сборника, който — пак по традиция — ще бъде издаден няколко (в случая пет) години след научната сесия. Така познато и прозачно звучи историята на създаването и на „Теодор Траянов. Нови изследвания“.

Разбира се, всяко подобно издание има и своите отклонения от нормата. Тук отклонението от класическото проблемно изследване са обрамвящите книгата начални статии и документалните и спомените материали в края. Не бива да приемаме това за съставителски ход за увеличаване на иначе малкия обем. Но дори това да е в ума на съставителите, тези „извъннормени“ страници са сред най-интересното в книгата. Даже затова, че с аполегетичния си патос те някак си урівновесяват, общо взето, хладния тон на критическите интерпретации. Да, макар и мимоходом, ще отбележа съществуването на емоционален вакуум между изследователите и техния предмет. Не бих могъл да го кажа от собствен опит, но изглежда и сам Траянов налага дистанцията с интерпретаторите си. Тъкмо от това е предпазено есето на Венко Марковски „Laudatio за Теодор Траянов“. Основанията са и много лични — Т. Траянов дава тласък на поетичния път на В. Марковски, но критическата неистовост към избрания обект винаги е необходима. „Laudatio за Теодор Траянов“ се движи между спомена, благодарността, възхвалата и къде повече, къде по-малко споделилите обобщения за Траяновото творчество, като от тези елементи съумява да изгради поетовия образ.

Неистовостта у Здравко Петров свързваме с асоциативните му нахлувания в много области на културата, за да стигне до допълнителна естетическа информация за избрания творец. И сега в „Поет на русалки, на „железни ритми“ с познатия си есенстичен подход Здр. Петров загребва и от духа на времето, и от възхода и залеза на Т. Траянов, и от взаимноотшенията му със съвременността и с времето след него. И изобщо, както това често постига критикът, се е получил един портрет в множество проекции.

Не крия, че ми допадат поместените спомени, архивни и документални материали. Те започват от Иван Сестримски с „Иван Радославов — сподвижник и верен приятел на поета“ и завършват с Цветан Гиздов — „Ар-

хивен фонд на Теодор Траянов в Пазарджик“, Иван Сестримски като че ли малко закъснява, защото книгата „Иван Радославов. Спомена, днешници, писма“ вече е факт, но това не обезценява прецизния коментар и най-вече написаното от Ив. Радославов за Т. Траянов.

И Константин Стефанов, и Вера Балабанова, и Печо Господинов са познати като автори на спомени за Теодор Траянов. Но сборникът им е предоставил нова, още по-добра възможност за мемоарния разказ. Константин Стефанов, един от сподвижниците на поета, а това значи и възторжен негов почитател, е успял много да придобие и запази от наблюденията и обобщенията си. „Поетът и човекът Теодор Траянов“ е много добър психологически и познавателен споменен портрет. В него ще видим необикновено широкия диапазон на интелектуалните интереси на поета, ще се запознаем с автентичните (доколкото споменът позволява) аналитични оценки на Т. Траянов за български и чужди поети, ще се докоснем до запазените интонации на езика на българския интелектуалец от 20-те и 30-те години. Както в този, така и в останалите спомени имаме рядката възможност да усетим истинността, а оттам и силата на жанра.

„Моите срещи и разговори с Теодор Траянов“ на Печо Господинов са подготвени за печат от съпругата му Вера Господинова. Намесата ѝ, чисто съставителска, не променя същността на спомените и откъсете от водения дневник за разговори с поета. Максимално приближаващи ни до автентичния Траянов, тези страници не само представят поетовите мисли, спомени, оценки и разбириания, но и — убеден съм — прибавят още нещо към националното самопознание.

Заглавието „Спомени за Теодор Траянов“, поставено от Вера Балабанова, сякаш деликатно скрива и жанра, и значението на публикацията. Отделни части са чисто документални — за първи път се поместват писмо на Христо Попсимов до Т. Траянов, единнадесет Траянов преводи на стихотворения на руския поет Михай Еминеску, отзиви на чуждестранни литератори за творчеството на Т. Траянов. Споменната част „Теодор Траянов и музиката“ допълва познатото за интересите и уменията на поета в тази област и така ни въвежда в безкрайността на Траяновите знания и културни и интелектуални увлечения.

Информативният характер на „Теодор Траянов. Биографични бележки“ на Александър Табаков и „Архивен фонд на Теодор Траянов в Пазарджик“ на Цветан Гиздов ще задоволи както специалистите, така и интересувашите се читатели. Ще се въздържа от въпроса към Ал. Табаков защо толкова обича тайнственото и нищо незначещо „някои“, но е любопитно да знаем кое от двете мнения той зачитава: „Някои литературни историци смятат, че с това стихотворение Траянов поставя началото на българския символизъм“; „Той е създател и ръководител на цяло литературно течение — българския символизъм.“ Стиг, но само

въпрос на стил ли е несигурното опипване на литературните зони.

Всичко останало в сборника има литературоведски характер и както ще видим, съдържа най-разнообразни подстъпи към феномена Траянов, към културоложката атмосфера, която го роди, към традициите, оставени ни от поета, и към изследователския интерес у нас. Тъкмо по тези посоки ще продължа рецензията, въпреки че ме преследваха и други хрумвания за обединяване — да кажем по несполучливите или разминаващите се със съдържанието заглавия и точните попадения или пък по делението на поучаващи и аналитични изследвания. Струва ми се, че в сборника преобладават частните изследвания и са твърде малко опитите за цялостен концептуален преглед на творчеството и личността, но не определям това за слабост.

Най-представителната по обем и може би най-амбициозна по замисъл е студията на Иван Младенов „Поетиката на прехода“. Идеята е да се обхванат редица от най-важните особености на Траяновата поетика и така да се създаде цялостният ѝ вид. Наред с несъмнените си находки авторът не избягва и известна констативност, и изследователска раздробеност, и аналитична непоследователност, та в немалка степен ни убеждава, че множеството частни изследвания невинаги правят завършено цяло. Публикуваните в сборника страници вероятно са избрани от по-голям текст и затова допускам, че тук не е направен най-сполучливият подбор.

Интригуваща е темата на Надежда Александрова „Персоналистични идеи за личността у Теодор Траянов“. Зад това заглавие се крие надникване в поетовата концепция за личността, както и разкриване на неговата драма — изострена рационалистична разновидност на вечния конфликт на твореца с другите. В общо взето постигнатата тема ми се струва, че над анализа натежават изводите и формулировките.

Сред другото в сборника „Траянов срещу предходните литературни митове и (в частност) срещу мита Яворов“ на Михаил Неделчев се откроява с усета за движение, процес и психология на литературата. Вероятно е спорен тезисът за вторичността при следване на чуждата творческа съдба, оттам и вторичността на собственото поетично дело, когато всичко това отнесем към Траянов и Яворов. Но всъщност този тезис се оказва само завръзката и зад привидно частния критически сюжет авторът постига и своето убедително обобщение за творческата личност.

Зад „Безсмъртието и смъртта в творчеството на Теодор Траянов“ на Тоня Трайкова-Ждребва за съжаление стои нееднук неохващащата темата и нехвърлящия концептуален мост между отделните си хрумвания изложение. А и какво ли значат изрази като „У поета заживява прероден еретик от времето, когато вселената е била разделена на небесен и видим свят, а кръстът и иконите са били потъпквани“?

Повече успява в „Контраст и антитеза в лириката на Теодор Траянов“ Емилия Пер-

нишка, която достига до обобщени изводи на своите наблюдения за смислово-идейните граници на Траяновата поезия.

„Словесно-художественото майсторство на Теодор Траянов в стихотворението „Гайните на Струма“ на Константин Г. Попов е пример за лаконичен стих и лексикален анализ на отделна творба, макар че той се самозатваря в единичното. Хубавото на тази дисекция все пак е, че с много вещина иззовава своите резултати.“

„До голяма степен залагам и на реализма“ на Борис Ценков на първо претегляне изглежда като закъсиял отзвук на някогашни „изследователски“ амбиции да се намести и донамести явлението в литературната номенклатура. Обаче тази статия, като се опира на Траяновите самонаблюдения — а на тях може да се вярва, — се явява никакъв коректив на другите в сборника. Наистина не трябва да се залавяме тъкмо за новата формулировка — не символист, а символист и реалист, а да видим зад нея призива да се открива не формулата, а самобитността на твореца. Освен това тук се търси естетическото верую, реабилитират се гражданската честност и позитивните обществени разбирания на поета, допълва се творческият му лик с дейността му като естет и литературен и театрален критик.

„Историческата логика в установяването на символистичната поетика („Слънчоглед“ от Теодор Траянов)“ на Александър Панов, преминавайки през теоретична част за измененията в изразните средства изобщо, прави анализ на сонета „Слънчоглед“ в системата на развитието на сонета като жанр у нас. Крайната цел — да докаже мястото на Траянов в редицата на новото, трето поколение творци след Вазов и Пенчо Славейков с несъмнена отзивчивост към директния смисъл си човешка душевност — авторът постига, но по-добре би било, ако в неговите изразни средства не изобилствуваше терминологичната чуждица.

В „Естетическият смисъл на едно приятелство (Иван Радославов и Теодор Траянов)“ Александър Йорданов вижда значителен факт в нашата културна история. Зад влиянията или по-точно зад влиянието на Траяновата личност и начала авторът разглежда в критичен план литературната дейност и възгледи на Иван Радославов. Но не би трябвало да бъде толкова строг съдник на критика, при все че с всяка от отделните характеристики можем да се съгласим. Да казвам ли, че, без да се стреми към опрощаване, литературната история се прави с някакъв вид синхронизителност.

За съжаление не ще проявя снизхождение към „Месианизмът на Адам Мицкевич и месианските прозрения на Теодор Траянов“ на Ангел Тонов. Привидно компаративистична, статията улавя само нашия поет, като извежда на преден план патриотичната тема и своеобразната ѝ трактовка у Траянов. Дотук добре, но зад намеренията стои бедност на мисли, повторения и вариации на едно и също, дразнеща полемика с Траянов и обвинения в отсъствие на философско начало.

С „Теодор Траянов и съвременността“ Владимир Янев търси отговора на въпроса, създаде ли традиции поетът и кои са неговите последователи. Наглед неочаквано открити (ако приложат списъка, такова ще бъде и читателското впечатление), следовниците са добре анализирани в избрания план. Авторът избягва отговора на въпроса защо днес „трябва да приемем този сложен поет“, но поучително и убедително звучи изводът му: „Поезията му не е мъртва, макар и все още да е в много отношения загадка“.

В „Теодор Траянов и неговият мир“ Христо Йорданов всъщност рецензира книгата на Моис Бенароя за поета. Разбира се, рецензията, писана след повече от половин столетие, получава редица нови възможности — тя може да съпостави (и го прави) критическите анализи и прозрения далеч преди края на творческия път със завършения вид на Траяновото поетично дело и с множеството по-късни оценки за него. Интересното в статията се дължи и на съобщенията фактологични находки.

„Щастливата критическа съдба на поета“ на Алберт Бенбасат има две цели — да проследят критическата рецепция и като отдели и оцени най-сполучливото, да очертае един сборен критически Траянов образ. Това е постигнато, но може би не трябваше от изследването да отсъствува книгата на Моис Бенароя — липса, която в сборника се допълва от предходната статия на Хр. Йорданов.

Възможно е в хода на размяслителите за отделните статии да съм проявил критичност в по-голяма степен от приетата. Водили са ме значимостта на тематичните замисли и не навсякъде равнозначната им осъществявственост, както и убедеността, че на дълго замълчаваните творци като Траянов нашето време дължи много. А иначе го казах в началото — сборникът „Теодор Траянов. Нови изследвания“ несъмнено намалява дълга ни.

Йордан Каменов

„СВЕТЛОСЕНКИТЕ НА ТАЛАНТА“
от АЛЕКСАНДЪР СПИРИДОНОВ. Пловдив, 1986, изд. „Христо Г. Данов“. 256 с.

Новата книга на Александър Спиридонов „Светлосенките на таланта“ представлява важен момент в развитието на автора. Спиридонов е известен като литературен критик с темпераментно и остро перо, със своя позиция, която е готов да отстоява винаги и навсякъде. Духовна енергия и критически патос произлизат и рецензиите му върху дадени творби, и разсъжденията му в статии върху актуални тенденции и проблеми, и в профили на поети и белетристи, чието развитие внимателно следи. В последната му засега книга акцентът пада върху проявяванията на истинския талант: увлечения и пристрастията му, успехите и временните му неудачи. Авторът не разкъсва връзката индивидуално творчество — литературен

процес и това му позволява да аргументира убедително своите заключения. „Светлосенките на таланта“ е грижливо и прецизно съставен сборник и по отношение на композиция, и в тематично-проблемно отношение, и като разнообразие на похвати и критически техники. Отделните му части „Традиция и новаторство“, „Профили“ и „Критически дневник“ съставляват три етапа от самата литературна критика: оперативният жанр (рецензията), профилът и обзорно-проблемната статия. Така организирани, материалът ни дава възможност да проследим визуално критическия процес от единичния фрагмент до цялото. Добрата организация се проявява и във всеки от тези раздели, които са здрави ядра от цялостния авторски замисъл. „Традиция и новаторство“ включва четири статии: „Априлският дух и литературата“, „Социално, национално и интернационално“, „Селянофилът“ и „Вапцаров — наш съвременник“, но още заглавията подсказват единното им звучене. Авторът си е поставил за цел да очертае най-важното от литературните тенденции и явления през 60-те години и чрез тях да осмисли хода на днешното развитие. Навременните позовавания върху творчеството на поети и белетристи разкриват приемствеността между поколенията в областта на идеите, на социалния им заряд и художественото им претворяване. Ал. Спиридонов е успял да влезе в индивидуалния натюрел на белетристи като Б. Райнов, А. Гуляшки, К. Калчев, Ив. Петров, Д. Фучеджиев, И. Радичков, Г. Мишев и др., поети като Г. Джагаров, Л. Левчев, Слав Хр. Караславов в общия развой на социо-културните процеси с оглед на „проблема за качеството — като проблем за героя и конфликта, за идейно-естетическото извисяване на съвременната ни литература, за преодоляване на сивотата и посредствеността“ (с. 23) и на тази база да изведе актуалните задачи пред съвременния литературен процес. В идейно-граждански план ръководна нишка в анализите на Спиридонов е единството на социално — национално — интернационално. Неслучайно критикът взема за основа на своите тълкувания благодатното време на годините след Априлския пленум, когато литературата е наситена със съдбоносни конфликти от нравствено-естетически характер, когато откровено и нелицеприятно се спори за съдържанието и формата за героите и конфликтите, за региона и извисяването му на общонационално и общочовешко равнище. В патоса на тогавашното време авторът намира не само опорните точки на някои от днешните тенденции и в положителен, и в отрицателен смисъл, но чувствава и духовна приобщеност към него. Защото Ал. Спиридонов не е от типа литературни критици, които осмислят безстрастно или чисто литературоведски поуките от миналото. За него всеки момент, всеки детайл от литературния живот и прави са възможност за наблюдения, за сравнения с настоящето, за позоваване или отричане. И когато пише за уроците на „голямата четворка“: Д. Талев, Д. Димов, Ем. Станев, Г. Караславов, и когато се позовава на